

Prikaz

PRIKAZ KNJIGE: METODIČKE TEME - SRPSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

Ahmed Bihorac

Univerzitet u Novom Pazaru

Novi Pazar, Srbija

ahmed.bihorac@uninp.edu.rs, <https://orcid.org/0000-0003-0445-6024>

UVOD

Metodičke teme su bile i ostale veoma aktuelno i zanimljivo polje proučavanja nastave srpskog jezika i književnosti te se svaka monografija iz ove oblasti radozno očekuje. Pred nama se nalazi nova knjiga uvaženog prof. dr Miša Došlića, jedna u nizu od tri uzastopno objavljene i promovisane na Sajmu knjiga u Beogradu, 2021, 2022. i 2023. godine, što je retko i za poštovanje s obzirom na to da je autor u formalnoj penziji već dve decenije, čime se veoma mali broj autora može pohvaliti.

Među brojnim profesorima Univerziteta u Prištini koji su ostavili trag u prosvetnom i naučnom radu nalazi se i prof. dr Mišo Došlić, redovni profesor u penziji. On je priznati univerzitetski profesor, istraživač i stručnjak iz oblasti metodike nastave SHJ/SJ i književnosti. Njegov nemerljivi doprinos razvoju metodičke misli, kulturi, obrazovanju i nauci može se videti iz impresivne biografije.

RELEVANTNE METODIČKE TEME

Njegovo bogato nastavno iskustvo, kreativnost, intelektualna znatiželja i višedecenijski istraživački rad, očekivano su rezultirali dobrodošlom i neophodnom knjigom *Metodičke teme – srpski jezik i književnost* koju je metodički diskurs učinio poželjnom i aktuelnom. Monografija je objavljena 2024. u izdanju Zadužbina Vladete Jerotića. Knjiga ima više raznolikih radova: obimnijih i kraćih; instruktivnih i opšteteorijskih, onih koji su nastali kao analitičko-kritički pri raznim promenama u školskom sistemu (nastavni planovi i programi), te radovi o univerzalnim školskim/metodičkim temama i istraživanjima u nastavi.

U uvodnoj studiji *Univerzitetska metodika* autor navodi: „Uz svest o razlici univezitetske i školske nastave, o čemu studenti ovih fakulteta u toku studija treba da steknu neophodna saznanja, ostaje neprijatna istina da je našim univerzitetskim profesorima nepoznata visokoškolska didaktika, naučna disciplina koja sprečava intuitivni pristup i improvizaciju“ (Došlić, 2023:10).

U svojoj knjizi autor je istovremeno analizirao metodičke teme ali i prikazao neke od svojih radova o važnim naučno-nastavnim pitanjima.

Profesor Mišo Došlić je u ovoj knjizi objavio jedan deo svojih radova „da svedoče o nastavnim problemima i mom odnosu prema njima“ (Došlić, 2023:5), ali i da budu od koristi svima koji se bave ili će se baviti tokovima Metodike nastave maternjeg (srpskog) jezika i književnosti, posebno njenim karakteristikama u školama gde se predaje srpski kao nematernji.

Profesor Došlić pažljivo i pomno prati tokove aktuelne nastavne prakse, kao nastavak onoga čime se uspešno i predano bavio pola veka, nastojeći da je upotpuni korisnim sugestijama i ličnim iskustvima. Autor ukazuje na neke nedostatke koje je notirao i izneo u svojim radovima i saopštenjima na brojnim naučnim skupovima i kongresima.

Radovi su u izvornoj verziji, a naknadne intervencije obeležene uglastim zagradama. U knjizi ima radova novijeg datuma, kao i onih koji su prošireni i inovirani novim podacima i analizama. U uvodnom delu svoje knjige profesor Došlić je tretirao neke šire, važnije i aktuelnije teme poput *Univerzitetske metodike* koju je proširio dodajući joj aktuelni diskurs. Kraća prvobitna verzija saopštena je na Pedagoškoj tribini, na kojoj su profesori sa više jugoslovenskih fakulteta razmatrali status Metodike na univerzitetu¹ što je vredno pohvale i u duhu je pokazivanja sluha za naučnu aktuelnost i višestruko interesovanje za probleme Metodike nastave. Kako se univerzitetska metodika veoma brzo razvija i u ponekim oblastima su osetni vidni uzleti, interesovanje za metodiku kao nastavni predmet sve više dobija značaj na nastavničkim fakultetima. Za nju su zainteresovani, pored metodičara, još pedagozi, školski nadzornici, autori udžbenika i studenti kao budući profesori. Iako je na brojnim stručnim seminarima i skupovima nastavnika metodika prisutna, o njoj se, čini nam se, retko naučno raspravljalo. Pomenuti eminentni naučni skup je okupio, pored nastavnika sa Kosmeta, stručnjake sa svih jugoslovenskih i srpskih univerziteta. Na skupu se čulo dosta lepog o potrebi susreta iskustva i mladosti ali i zrelosti i elana, što je dokaz uverenja da su metodici podjednako značajne teorija i praksa, ali i želja da se teorijska znanja i praktična iskustva udruže.

Prof. Došlić je u ovom delu knjige izneo neke svoje opservacije i razmišljanja o metodici na nastavničkim fakultetima, baveći se prvenstveno Metodikom nastave maternjeg jezika i književnosti. Imajući na umu da celokupna nastava na univerzitetu treba da ima afirmisana didaktička obeležja i razmišljanja, neophodno je da svaki nastavnik, bilo kog fakulteta, treba da poznaje didaktičko-metodičke osnove i specifičnosti predmeta koji predaje, što ukazuje na neophodnost institucionalnog uvođenja visokoškolske didaktike na univerzitet.

Svi univerzitetski nastavnici, naročito nastavnici nastavničkih fakulteta, bi trebalo da upoznaju metodiku i njene teorijske osnove neophodne za kreativnu i kvalitetnu nastavu. U prilog tome profesor Došlić iznosi svoja iskustva iz vremena kada je bio prorektor za nastavu i insistirao da dekani budu saglasni sa stavom: „da bi bilo svrsishodno da asistenti/docenti, dakle svi koji počinju da izvode univerzitetsku nastavu, odslušaju kurs visokoškolske didaktike“ (Došlić, 2023: 11), jer niko od njih koji su završili nenastavničke fakultete nije upoznao ništa iz ove naučno-nastavne oblasti. Oni su se školovali da budu lekari, inženjeri, pravnici, a sada rade kao

¹ Četvrta pedagoška tribina, Univerzitetska metodika, Filozofski fakultet, Priština, juna 1997. godine.

nastavnici. To znači da je uvođenje visokoškolske didaktike za sve početnike u univerzitetskoj nastavi neophodno. Takođe, veoma je značajno da autori univerzitetskih udžbenika budu više upućeni u metodologiju izrade udžbenika, tačnije, da uspešna univerzitetska nastava priziva, ne samo „vrhunskog stručnjaka iz izvorne nauke/naučne oblasti, već i vrlo obaveštenog pedagoga, poznavaoa nastavnih principa (didaktika), te metodologije predmeta i nastavnih sadržaja/udžbenika (metodika)“ (Došlić, 2023: 13).

U ovom poglavlju se, takođe poklanja pažnja metodici na nastavničkim fakultetima uz objašnjenje predmeta i značaja metodike kao užestručnog predmeta i toga ko treba da predaje metodiku. Sve što je izneo u svojoj knjizi autor je potkrepio podacima koji su dostupni svima ali i ličnim iskustvom iz svoje bogate nastavne prakse. Profilisanje lika nastavnika je tretirano kroz kratak dijahronijsko-komparativni osvrt. Veliki problem predstavljaju mesto i status metodike u aktuelnim studijskim planovima i programima filologije.

Prvi deo ovog rada je rađen pre dvadeset godina a drugi je nastao u januaru 2023. godine, što potvrđuje našu konstataciju da je autor decenijama razmišljao o ovoj temi o kojoj je u knjizi izložio svoja razmišljanja i opservacije. Rad je dvodelan i prvi deo je nastao kao deo diskursa redovnog profesora Metodike SJK na prištinskom filološkom fakultetu, dok je drugi nastao u periodu kada je autor bio u penziji dve decenije, iako je jednu deceniju proveo aktivno baveći se nastavnim radom (u Kosovskoj Mitrovici i u Novom Pazaru, gde je bio dekan ovog studijskog programa na Univerzitetu u Novom Pazaru) kao profesor Metodike nastave SJK i tangentnih predmeta (Nastavni sadržaji i udžbenici SJK, Kultura govora u školi). A kultura govora je u nastavnim programima imala status posebnog nastavnog programa sa osnovnim zadatkom „razvijanja sposobnosti i smisla učenika za pravilno, tačno, ekonomično i uverljivo usmeno i pismeno izražavanje“ (*Nastavni program*, 1990: 32). Posebno je to važno na nastavničkim fakultetima, jer kultura govora zahteva da osetimo kada treba ćutati. Ona nalaže kako valjano saopštavati svoje misli, ali i da sa pažnjom slušamo druge šta govore (Ilić, 1998: 534).

Autor na osnovu nedovoljnih internet informacija komparativnom analizom ukazuje na neujednačenu zastupljenost metodike na istorodnim fakultetima. Prof. Došlić se zalaže za naučno/institutsko-timske obrade više teza kao preduslova savremenijeg planiranja i izvođenja nastave Metodike nastave SJK, na srpskim univerzitetima.

Danas je ta slika neshvatljivo neujednačena. Dok se Metodika SJK na beogradskom Filološkom fakultetu razgranala u nekoliko metodičkih oblasti koje se proučavaju na nekoliko semestara, dotle se na novopazarskom Državnom univerzitetu ona svodi na svega dva nedeljna časa u poslednjem semestru!

Iz priložene tabele u poglavlju *Metodika u aktuelnim studijskim planovima i programima* (25 –39), čitamo da se Metodika u Beogradu proučava u V, VI, VII, VIII semestru i deli na: Uvod u Metodiku, Metodiku srpskog jezika, Metodiku nastave književnosti, Metodičku praksu, Metodiku nastave praktične komunikacije, Jezičku kulturu u praktičnoj komunikaciji, ukupno šest predmeta. Dotle na najmlađem novopazarskom univerzitetu, na grupi Srpska književnost i jezik imamo u poslednjoj studijskoj godini po dva časa za teoriju i studentsku praksu! I dok je kosovsko-mitrovački fakultet, koji radi u otežanim uslovima, ugledajući se na

razvijeni je uveo čak devet metodika, od V – VIII semestra, novopazarski je ostao na stanju od pre sto godina! (Došlić, 2023: 30 – 40).

Slično je i sa Metodičkim korelacijama što se vidi iz integralnog teksta.

Pošto su teme aktuelne, mnoge neproučene dovoljno, iako se sa njima svakodnevno srećemo, knjiga je dragocena jer upućuje na plansko i organizovano bavljenje metodikom. Prof. Došlić je još kao srednjoškolski profesor uočio neophodnost metodičkih inovacija o kojima piše u jednom delu svoje knjige. Nadajući se da će knjiga doći u ruke i čitaocima mlađe generacije poštovani profesor Došlić je nekim radovima, koji su ranije nastajali, dodao napomene i kraća objašnjenja radi lakšeg razumevanja.

Ne računajući uvod, rezime, literaturu i biografske podatke o autoru, knjiga se sastoji od četiri poglavlja: *Osnove i problemi, Metodologija Metodike, Kosmitske specifičnosti i Metodički trougao*. Profesor Došlić je sistematizovao obimnu metodičku građu i analitički, jasno, koncizno i metodološki korektno prezentovao rezultate svojih višedecenijskih iskustava, istraživanja i naučnih radova koji su štampani u brojnim časopisima i zbornicima radova. Svako poglavlje je zasnovano na istraživanjima praksi dostupne metodičke literature, na koju upućuje svoje čitaocima.

Posebno je interesantno treće poglavlje u kome autor, o čemu je u prvom delu svoga rada govorio, kritički analizira kosmitske specifičnosti na koje je ukazivao decenijama kroz svoje radove (1970–2000) kao i kroz radove sa nekoliko NI projekata, ali i izvode iz studija o njima. Pomenućemo da je profesor davno u Prištini objavio knjigu *Srpskohrvatski jezik kao nematernji jezik*, u kojoj se bavio problemima nastave srpskohrvatskog jezika kao nematernjeg a koja sadrži i danas aktuelne celine i podatke dragocene za nastavu srpskog jezika kao nematernjeg. Pre nje je autor, radeći kao samostalni savetnik/metodičar u pokrajinskom Zavodu za proučavanje obrazovanja i vaspitanja, na osnovu obimnih istraživanja napisao dve knjige: *Pedagoško-lingvističke osnove izučavanja srpskog jezika u bilingvalnoj sredini*, i *Razvijanje govorne norme srpskohrvatskog jezika u dece osnovnoškolskog uzrasta na Kosovu* koje su ostale u depovima Pokrajinske zajednice za obrazovanje jer za njih, autor pretpostavlja zbog „neafirmativnih“ rezultata, nekad nije bilo para za štampu. Knjige su bile napisane 1973–1978. Pozitivno su ih recenzirali kompetentni stručnjaci (univerzitetski profesori i akademici), ali rukopisi su u materijalu, u finalnom obliku, jer tada nije bilo fotokopija rada, ostali u depou Pokrajinskog zavoda, gde im se izgubio trag. Nezvanično je saznao da su kao i brojni drugi rukopisi na srpskom jeziku uništeni.

Nudeći osnovne konstatacije o predmetu metodike nastave književnosti, kloneći se klišea i obrazaca, autor govori o metodici koja zagovara metodički pluralitet i kreativnost u primeni pristupa, oblika i vrsta aktivne nastave književnosti. Vidljiv je njegov napor da na vrlo ograničenom fondu časova studentima nadoknadi ono što nisu, a trebalo je, radili na časovima književnosti i jezika, uvodeći studente IV godine u Metodologiju Metodike, suočivši se sa činjenicom da ni studenti jezika ni studenti književnosti, ne da ne znaju, nego nisu ni čuli za književnonaučne ili jezičke metode u nauci i nastavi. Ostajalo se na nivou didaktike i njenoj opštoj podeli nastavnih

metoda, što je za nastavu našeg predmeta nedovoljno i često vuče ka neželjenom formalizmu u nastavi.

Studija je prvenstveno namenjena studentima književnosti i nastavnicima praktičarima, ali i širem čitalačkom sloju. Autor smatra da, ukoliko njegova knjiga bude inspirativna za slična i dalja proučavanja, onda je njegov trud bio svrsishodan. Sadržaj knjige je bogat, ranovrstan i nudi nastavničkom podmlatku, ali i profesorima praktičarima, mogućnost izbora kreativnijeg pristupa nastavnom tekstu. Sa druge strane u knjizi su zastupljeni mnogi inovirani naučni radovi koji su objavljeni u prethodnim decenijama, mnogi obogaćeni naknadno izvršenim istraživanjima, a neki su sasvim novi.

Profesor Došlić ističe da metodika nastave književnosti, prateći razgranatost i razvoj nauke o književnosti, šireći svoju predmetnost i usklađujući svoj razvoj sa razvojem osnovne nauke i sama krči nove puteve i dobija obeležja naučne savremenosti i nastavne aktuelnosti (Došlić, 2023: 45). Istovremeno, navodi da izvorna nauka uspostavlja teorijske osnove proučavanja književnosti, dok se metodika bavi njihovom praktičnom primenom u nastavnom radu što potvrđuje njenu multidisciplinarnost. Pa kada znamo: „da je svako književnoumetničko delo autonomno, samosvojno i neponovljivo, da ga upravo te odrednice i čine umetničkim, razložno je tvrditi da i u metodologiji proučavanja njegovog bića ne može biti poznatih, jednom zauvek otkrivenih puteva kojima se ulazi u svet svakog pojedinog književnog ostvarenja, već su i ti putevi samosvojni i neponovljivi, unikatni, a to znači i u najdubljem skladu sa njegovom suštinskom prirodom“ (Andrić, 2002: 8–9).

U svojim radovima podseća da je savremena aktivna nastava književnosti, nastava koja u prvi plan stavlja književno delo i učenika, a ne nastavnika i pisca, upućujući nas na interaktivnu nastavu. Istovremeno je ponudio nekoliko mogućih modela rada u realizaciji programskih sadržaja poput obrade lirske pesme, romana, kao najčitanije i najpopularnije književne vrste, ukazujući na značaj i neophodnost istraživačkih zadataka pri kvalitetnoj obradi romana, i pritom upućuje na primere iz *Metodike* Milije Nikolića.

Znajući koliko je to težak zadatak i da „otkrivati i pokazivati učenicima prednosti književnoumetničkog dela u nastavnim procesima znači, pre svega utvrditi didaktičko-metodičke uslove, nastavne ciljeve i metodološke postupke, putem kojih će se usmeravati i kretati jedno istraživanje“, profesor Došlić pokušava da usmeri aktivnosti nastavnog podmlatka ka kreativnom i stručnom odnosu prema nastavi (Nikolić, 2008: 175).

Ne zapostavljajući nastavu jezika, autor upućuje na brojne, u nastavi važne, veze izvorne nauke/lingvistike i nastave jezika u školi. Pozivajući se na ideje Belića, Ivića i ruskih lingvista, Došlić se zalaže za novo lice gramatike u školi, baveći se istraživanjima u nastavi srpskog kao nematernjeg jezika, što je karakteristično za Kosmet, Južnu Srbiju i Vojvodinu. On ukazuje na potrebu poznavanja kontrastivne lingvistike, na potrebu poznavanja lingvističke strukture jezika đaka; on ne da ne mora već je, po Robertu Ladu, poznatom engleskom metodičaru, poželjno da ne zna izvorni jezik učenika, da ne vuče na anahronu i nesvrsishodnu metodu prevođenja, ali treba, mora da zna strukturalne sličnosti i razlike između srpskog, albanskog,

mađarskog, rumunskog ili bugarskog maternjeg jezika đaka kojima on predaje srpski.

Između korica ove interesantne knjige za svakog studenta filologije, ali i nastavnika praktičara, nalaze se korisne nastavne teme iz metodike, sugestije za adekvatan izbor nastavnih metoda predloženih na osnovu bogatog iskustva jednog veoma kvalitetnog teoretičara i praktičara a nastava će dobiti oblik kakav priželjkujemo.

Problem tumačenja književnosti, pored istraživača i teoretičara, svakako interesuje i širi krug intelektualaca, od pisaca do nastavnika praktičara, od doktoranda do studenta, od onih koji se profesionalno zanimaju za književnost do onih koji u njoj uživaju.

Imajući to u vidu, Došlić se posebno zadržava na zborniku *Kako predavati književnost*, koji je objavljen 1985. godine i za koji je dvanaest eminentnih univerzitetskih profesora napisalo priloge i na šta je prof. Došlić reagovao oštrim esejom u prištinskim *Stremljenjima*, što je u Beogradu uzburkalo intelektualnu univerzitetsko-školsku javnost. U ovom radu iz 1985. prof. Došlić je dao svoje opservacije i kritičke komentare konstatujući da će knjiga *Kako predavati književnost* više značiti književnim kritičarima, asistentima i mlađim profesorima univerziteta nego boljim srednjoškolskim profesorima koji su o nastavnim problemima, o predavanjima, izučavanju književnosti u školi obavešteniji. Ova knjiga / zbornik je vrlo inspirativna bila za Došlića da iznese neke slabe strane univerzitetske nastave, ali i da ukaže na nedovoljno poznavanje srednjoškolske nastave.

Navedeni najautoritativniji autori se zalažu za nastavu i to visokoškolsku, koja prevazilazi i distancira se od predavanja. Dok se zauzimanje za aktivnu nastavu, o čemu se u navedenoj knjizi govori kao o nečem novom, iako je reč o davno poznatom didaktičkom principu, jer novi oblici nastave (problemska nastava književnosti, izborna, dodatna i slično) u srednjoškolskom i osnovnoškolskom obrazovanju umesto tradicionalnog monologa, zahtevaju dijalog. Umesto predavanja književnosti u novijoj metodičkoj literaturi se sve češće govori o njenom proučavanju u školi što nam se čini opravdanije i naučno prihvatljivije. Upućenim nije nepoznato da je, kao što smo kazali, u savremeno organizovanoj nastavi književnosti umesto profesora u gro-planu učenik i da pisac svoje mesto ustupa sve više svome delu. Drugim rečima: unikatna interpretacija svakog književnog dela čini osnovno metodološko opredeljenje otvorene metodike nastave književnosti, kao „neprihvatanje metodičkih sistema propisanih za pojedine književne žanrove “ (Andrić, 2004: 327).

Knjizi nedostaju prilozi autoritativnih metodičara književnosti, takođe profesora univerziteta.

Iz ove zbirke tekstova vredi pomenuti treći deo knjige, naročito *Dijalog u nastavi književnosti*. Ovaj rad je profesor Dragan Stojanović napisao po porudžbini baš za ovu knjigu. Govoreći o univerzitetskoj nastavi, iznosi više dilema i ideja u vezi sa temom. Kao dobar pedagog žigoše autoritativnu i neprikosnovenu ulogu profesora, njegovog monologa i stava. On obrazlaže i afirmiše dijalog sa studentima kao bolji smer u proučavanju književne umetnosti. Ali i ova univerzitetska nastava ima brojne probleme jer se odvija unutar sistema autoriteta, sa čime slušalac, student mora da se pomiri. Taj odnos dijaloški nije uvek aktivno dijaloški. Zato se profesor Stojanović

zalaže da nastavnik bude vodič kroz otvorenost. Umesto često dosadnih predavanja, umesto dugih monologa on afirmiše dijalog što poentira iskazom: „Zadatak univerzitetske nastave književnosti je, dakle, u tome da uvodeći studenta u meta – jezik nauke o književnosti, opravda pretpostavljeni autoritet institucije univerziteta tako što će na kraju od studenta stvoriti autaritativnog sagovornika u tumačenju književnog dela, što će ga izgraditi kao čitaoca i interpretatora...” (Došlić, 2023: 75-76). Tako je on, kao jedan od retkih anketiranih profesora sa nekoliko naučno osnovanih i lako čitljivih teza i nekoliko aktuelnih karakteristika univerzitetske nastave književnosti, odgovorio kako treba predavati književnost i svojim in medijas res prilogom radoznalog čitaoca vratio glavnoj, naslovom knjige određenoj temi. Bez obzira na vremensku distancu, kada je knjiga nastala i koliko je metodika napredovala, prof. Došlić zaključuje da u njoj ima mudrih i zanimljivih ideja o postavljenom pitanju i zato je valja pročitati, jer kroz vrednovanja književnih dela Zdenko Škreb razmatra zanimanje za pesnikovu ličnost, srednjoškolsku i fakultetsku nastavu, ali i odnos stvarne i propisane lektire koja je namenjena mladima. Knjiga pored pomenutih, sadrži veoma interesantne tekstove poput: *Proučavanje književnog dela*, *Pitanje nastave književnosti*, *Kako učiti jezik književnosti*, *Svrha nastave književnosti*, *Interpretacije u kritici i nastavi*, *Tumačenje poetskog teksta*, *Uvođenje u književnost kao problem*, *opet nov*, *Dijalog u nastavi književnosti*, *Književnost i obrazovanje*, *Nastava književnosti na univerzitetu*. Komentarišući priloge u navedenoj knjizi profesor Došlić navodi svoja neslaganja i iznosi argumente koji se nalaze u objavljenim metodičkim knjigama koje potvrđuju njegove konstatacije, kao i kontradiktornost navedene početne teze da se „kod nas nedovoljno pisalo o nastavi književnosti i da se nije pisalo o metodičkim problemima pokazuje da se u problem neupućeni priređivač ne snalazi i ne shvata da je nastava lice naučne/metodičke teorije“ (Došlić, 2023: 75-76).

Studiozno se razmatra problem, a knjiga je kao promašena tema bila povod i na njoj se prof. Došlić zadržava iz, rekli bismo, dva, tri razloga. Prvi je njen problematičan naslov koji se čita *Kako (treba) predavati književnost*. Drugi je u njenoj anahronoj hermeneutici; u afirmisanju teza koje su davno prevaziđene. Treći je, opet u dva-tri slučaja, nepoznavanja Metodike književnosti u školi – i potpuno nepoznavanje teza nastavnih programa osnovne i srednje škole. I, konačno, profesor Došlić se pribojavao da će je neki praktičari nekritično pročitati i prihvatiti, što bi bilo kontraproduktivno, sve utoliko više što su je na nekim našim katedrama uveli u obaveznu studentsku lektiru. Najpre je to učinjeno na razvijenijem univerzitetu, ostali metodičari su to jednostavno prepisali, a da knjigu nisu ni pročitali, u šta se autor kasnije u manjoj anketi na slučajnom uzorku uverio. Dakle: ko je bude iščitao sučeliće se sa konstatacijama koje su opoziti savremenoj metodici, ko (u dve velike hajke na prosvetu u nedostatku pedagoškog elana) joj površno i podanički (takođe, to je ugledan izdavač, to su eminentni profesori!) priđe i ostane na onome: „Pročitajte!“, „Jeste li pročitali?“ samo će „promeniti temu“.

Kultura govora je takođe bila sfera interesovanja prof. Došlića jer je decenijama držao nastavu iz ove oblasti studentima filologije.

Kultura govora je kroz nastavne programe u našim školama konstantno bila zastupljena i imala je odgovarajući značaj. Školske teme ovog područja su objašnjavane i tumačene u adekvatnoj udžbeničkoj literaturi koja se koristila u

osnovnoj i srednjoj školi. Ako u nekom razredu nije postojao takav udžbenik, nastavni sadržaji kulture izražavanja su kroz metodičko-didaktičku aparaturu obuhvatale čitanke uz interpretaciju literarnih sadržaja, a ponekad i kroz nastavu gramatike uz gramatičku građu (Stanojčić, Popović i Micić: 1989).

Ovaj rad je sasvim nov nastao u XXI veku, i na osnovu analize primera đачkog govora, pismenosti i nikakvih uzora, autor nakon više konstatacija zaključuje:

- da se na ovo nastavno područje u školama „gleda“ kao na drugorazredno;
- da se teze Nastavnog programa ne realizuju kako i koliko bi trebalo;
- da ne možemo biti zadovoljni kulturom govora đaka.

Nastavni programi i njihovo sačinjavanje su veoma važan segment kvalitetne i uspešne nastave srpskog jezika i književnosti. Kreiranje i sačinjavanje nastavnih planova i programa po kojima se izvodi nastava u školama sve više interesuje širu društvenu javnost. Javne diskusije o konačnim predlozima nastavnih planova i programa najčešće se svode na formalizam. Nude se kratki rokovi od svega nekoliko dana da se da stručno mišljenje, što stručna javnost ne može i ne želi da improvizuje. I tako se dolazi do novih promena, o čemu je prof. Došlić decenijama već više puta pisao u štampi (časopisima) i govorio na naučnim skupovima, a o čemu i danas piše ozbiljne naučne radove.

Ni danas se to nije promenilo, o čemu svedoči disertacija koleginice Jelene Mihajlović i što ona u svom najnovijem radu aktuelizuje i pojačava govoreći da ni „današnji aktuelni reformisani gimnazijski program, na koji se čekalo gotovo tri decenije, još uvek nije implementiran“ (Mihajlović, 2014: 45-69).

Na osnovu istraživanja u seoskim i gradskim školama (sociolingvistički), u školama u bilingvalnoj i srpskoj (dijalekatskoj) jezičkoj sredini, u istraživanju naglašavanja, nastavi, dikciji, opozita, leksike, opisivanja... i dr. govornih kategorija došlo se do zanimljivih rezultata koji su upoređivani sa onima iz centralne / jednojezične Srbije, koji su multidisciplinarno vrlo interesantni i kao prvi te vrste - dobar su osnov davali istraživanjima kojih još nema... Sve je to tekstualno i tabelarno „spakovano“ u studiju *Razvojne govorne norme dece osnovnoškolskog uzrasta na Kosmetu*, koja pozitivno recidirana i preporučena za štampu, čami u šapirografisanoj formi u nekom depou Zajednice za obrazovanje Kosova i Metohije.

Nastavnici praktičari u ovom slučaju moraju poznavati dijalektologiju, rad na glasovnoj kulturi izražavanja već upoznate kroz opštu metodiku i tome dodati i saznanja iz Metodike kulture govora što nije učeno na fakultetu a to zahteva rad u školi.

Autor je izneo brojne rezultate istraživanja te iz prikaza studije čitalac, nastavnik praktičar će doći do saznanja koja će mu pomoći u daljem radu.

U drugom radu dato je novo lice učenja gramatike. Značajno je istaći da nastava gramatike decu upoznaje i uvodi u gramatičke norme. Težište nastave ne treba da je zasnovano na definisanju gramatičkih kategorija već da teži ka cilju da učenici što bolje nauče svoj maternji jezik, pri čemu je „centralno pitanje leksičkog fonda a ne gramatike“ (Ivić, 1996: 169).

Saznanja o govornom razvoju dece na Kosovu, do kojih je došao nakon brojnih istraživanja i proučavanja, rezultirala su vrednom studijom *Određivanje govornih*

*normi u naše dece.*² Ovim istraživanjem je obuhvaćeno više jezičkih kategorija dece iz više seoskih i gradskih škola; uzorak je reprezentativan, stratifikovan, a rezultati, dobijeni objektivnom tehnikom i statistički i tabelarno izloženi – nesumnjivo su pravi lik više govornih kategorija koje upotrebljavaju u jezičkoj komunikaciji. Sve je izloženo po razredima i sredinama, pa je rad dobra i inspirativna osnova za nova istraživanja.

U *Istraživanjima u nastavi srpskohrvatskog jezika na Kosmetu (195-205)*, što je tematski već u tezama najavljeno u knjizi *Problemi izučavanja književnosti naroda Jugoslavije u srednjim školama Kosova na jezicima narodnosti*,³ autor ukazuje na osnove izučavanja SHJK, i to: metodičke, psihološke i lingvističke, čime čitaoca, profesora praktičara podseća na poznavanje svih tih znanja, s jedne strane, i neophodnost znanja o njihovoj nastavnoj primeni sa druge.

Pošto je reč o više značajnih komponenti savremene nastave, o čemu se na studijama nije sistematski radilo, tačnije dobar deo tih sadržaja obuhvaćen je u predavanjima profesora, ali opšti je utisak da je o tim tezama bilo reči isključivo sa naučnog stanovišta, bez spominjanja njihove primene u nastavnoj praksi. Nema toga čak ni u nastavnim programima pa su pionirski radovi te vrste prof. Došlića utoliko vredniji (Došlić, 1973).

Autor konstatuje da je tada metodičke literature na Kosovu bilo vrlo malo a pohvaljuje Vojvodinu, gde se ističu radovi/knjige Jovana Jerkovića, Andrije Čipkar, Mirjane Burzan, Milivoja Palova i drugih, upućujući nastavnike praktičare na njihove radove i studije.

O značaju učenja srpskohrvatskog jezika kao nematrnjeg u višenacionalnim sredinama je više govorio u radu saopštenom na IV Kongresu primenjene lingvistike SFRJ u Herceg Novom 1986. godine iznevi brojne probleme na koje su nailazili nastavnici praktičari a koji su i danas aktuelni u raznim delovima Srbije gde se izučava srpski jezik kao nematrnji. Kolika je aktuelnost ovog rada danas svedoče nastavni problemi koje je autor ove knjige notirao i ukazivao na njih, od fonda časova, sadržaja rada (nastavni plan, nastavni program, struktura nastavnika, neuki vidovi prakse...).

U radu *Nastava i mit*, koji je u kraćoj verziji saopšten na naučnom skupu *Srpska književnost između mita i stvarnosti*,⁴ razmatra se naizgled svima poznat, suštinski vrlo delikatan nastavni problem kojem se, najčešće površno i zdravorazumski pogrešno pristupa, jer nastavnici na fakultetu taj problem, takoreći, nisu ni dodirivali. Konstatuje, npr., da je u dugogodišnjoj savetničkoj praksi, a i kao istraživač utvrdio da, na primer, gest Banović Strahinje svi (od nastavnika do učenika) hvale kao velikodušnost, da se *Hasanaginica*, te brojne obredne i slične pesme zdravorazumski/laički obrađuju i ne posmatraju u kontekstu vremena nastanka, što je neophodno za bilo koju ozbiljnu interpretaciju svakog književnog teksta (221–231).

² Objavljeno u Zborniku Filozofskog fakulteta, Priština, 1978. godine.

³ Odlomak iz šire studije *Ispitivanja u nastavi srpskohrvatskog jezika*.

⁴ U radu *Nastava i mit*, koji je u kraćoj verziji saopšten na naučnom skupu *Srpska književnost između mita i stvarnosti*, Panorama, Priština, 1998.

Nakon Drugog svetskog rata čestim analizama programa u školi je traženo što više *crvenog*, što je nova i prolazna mitomanija, a sve stare mitološke elemente religije ili mita – valjalo je potisnuti.

I radili su u paradoksu: iako su kod Njegoša, Đure, Rakića i drugih nailazili, recimo, na naglašeni kosovski mit – o njemu se decenijama moralo ćutati! Naročito na Kosovu. Stariji nastavnici se sećaju da su u programima bile teze poput *Marks i Engels o književnosti* koji se njome nisu bavili ili su je uzgredno pominjali, što mlad profesor srpskog jezika i književnosti ne zna ali zna da treba praznorečivo a himnično da uzdigne tu novu nepostojeću naučnu oblast. Dakle, školski poslenici za analizu na relaciji mit – književnost bili su nepripremljeni a imali su obavezu da to rade, što je vodilo u improvizaciju i didaktički formalizam.

Dakle, ako je nastava didaktike prerada nauke, (a ne ideologije) – prirodno je da između studijskih i školskih programa postoji saglasje; da prvi omogućuje savremeno realizovanje drugih, a ne kao i onda, pa i sada!

Autor se bavi relacijom: učenik – srpski jezik i književnost – nastava, što je značajan metodički trougao o kome je (povodom Nikolićeve *Nastave pismenosti*, te Ilićeve knjige: *Učenik, književno delo, nastava*) i na nj upućuje nastavnike koji bi trebalo, organizujući savremenu nastavu, permanentno da imaju u vidu ovo značajno trojstvo.

Kao i u više drugih radova Došlić ukazuje na neophodnost poštovanja trostruke strukture nastavnih programa i nastave, jer poznato je, a autor to kritičkom analizom današnjih nastavnih tokova u nekim gradskim školama (Beograd, Smederevo), u kojima nailazi na nepoštovanje (ne veruje u neznanje) te bitne odlike našeg predmeta. Zapostavljenost kulture govora u školama (80 –91) i nezadovoljavajuće stanje u toj oblasti, razmatra sa stanovišta teorije i prakse. Nekoliko radova direktno je posvećeno nastavnim programima (91–123) i udžbenicima (*Udžbenički diletantizam, Menadžerski pristup udžbenicima*) a u metodologiji metodike studiozno se bavi biografskom metodom u nastavi književnosti (123 – 150), pri čemu razmatra ovu metodu u nauci i nastavi, ranije i najnovije (2022) primere iz naše nastave književnosti. U istom radu predmet seriozne analize su njegova lična savetnička iskustva i sukobi sa predstavnicima vlasti i partije (*Biografska metoda i ideologija*, 123 – 137) kao i savremena stremljenja u primeni ove metode u praksi (*Biografska metoda u gimnazijskoj praksi*, 137 – 146).

Takođe se s razlogom zadržava na tezi *Stvaralačka istorija dela u nastavi književnosti* (146 – 150), pri čemu obrazlaže tezu da tu relaciju ne treba zaobilaziti, već stručno-naučno primenjivati u nastavi uvek kada se delo, kao skriveni autobiografski odraz lika autora nudi za takav pristup (Ćosić, Isaković, Meša Selimović, Andrić, Velmar Janković... danas, te Jakšić, Nenadović, Kostić, Zmaj, te i oba Ilića i brojni pisci ranijih književnih epoha). Neka dela se ne mogu valjano ni potpuno interpretirati bez objašnjenja njihovog nastanka (Zmajevi *Đulići* ili Kostićeva *Santa Marija de la salute* i slično).

Ostavši veran svome Kosovu u radu *Kosovo u delu Ljubomira Nenadovića* objavljenom u *Stremljenjima* 2020. ističe povod za objavljivanje rada a to je 125-godišnjica rođenja prvog modernog putopisca, vrsnog stiliste i tvorca srpske urbane proze, koji je kosovski mit uzimao kao motiv svoje poezije i proze jer: „Nenadović je, očito, smatrao da je Kosovo jak patriotski motiv i veoma pogodan didaktički

materijal za vaspitanje pozitivnih moralnih osobina i rodoljubivih osećanja, naročito mlađih čitalačkih slojeva “ (Došlić, 2023: 252).

Pored toga, autor ističe i njegov značaj za srpsku književnu i kulturnu istoriju. Prof. Došlić je autor tri monografije: *Prosvetiteljstvo i didaktičnost u književnom delu Ljubomira Nenadovića*, *Tematika i poetika Ljubomira Nenadovića* i *Pedagoške ideje Ljubomira Nenadovića* (2022).

Rad *Putopisna književnost i Grigorije Božović*⁵ interesantan je sa književnoistorijskog, ali i sa književnoteorijskog stanovišta, jer se u njemu daje pregled i ocena najznačajnijih evropskih i naših putopisaca, razmatraju se *Žanrovska obeležja putopisa*, kao i relacija *Putopis i putovanje* te obeležja aktuelnih putopisa (Došlić, 2023: 256).

Sa metodičkog aspekta, prof. Došlić smatra da se autorima čitanki ovi tekstovi nude za školsku i domaću lektiru, za brojne vrste školskih analiza, od sadržajnih idejno-tematskih, preko analize vanredno uspehli književnih likova; brojne priče su školski primeri književnog komponovanja i oblika izražavanja pa se nude za kompozicione i analize tehnika pripovedanja, s ciljem uočavanja njihove estetske uloge u priči i sa željom da daci u njima uvide model za svoje govorno ponašanje (Došlić, 2023: 268). Navodeći čitavu galeriju likova iz njegove proze ističe da oni dugo ostaju u svesti čitaoca trajajući kao dominantna ishodišta umetničke sugestije pa su zahvalni za školske analize, jer je učenike lako motivisati da čitaju, promišljaju i razgovaraju o njima. Božovićeva pripovedna proza je odlična i za jezičko-stilske analize i kao uzoran model govornog ponašanja. Kao jezičko-stilski uzoran i inspirativan pisac Božović je čitanci dobrodošao. Ali kako smo svesni, kaže autor da se u čitanke ne ulazi baš lako, da se njihov sastav poduže nije menjao, da najčešće izmene nastavnog programa prethode izmenama čitanki, ostaje da se nadamo da će se u njima naći bar neka pripovetka Grigorija Božovića. Kaže se: „Ko je ušao u čitanku – ušao je u istoriju... “ (Došlić, 2023: 271). Svojim životom i delom je Grigorije Božović davno ušao u srpsku kulturnu istoriju te zaslužuje da uđe i u današnje čitanke, jer je on autor za čitanke.

ZAKLJUČAK

Imajući ovu knjigu i sve ove tekstove pred sobom, nastavnici praktičari mogu biti zadovoljni jer su dobili veoma vrednu knjigu koja će im pomoći da se lakše uhvate ukoštac sa brojnim metodičkim temama i dilemama. Još jednom ćemo istaći da je prof. dr Mišo Došlić autor desetak udžbenika za osnovne i srednje škole, priručnika za nastavnike i nekoliko naučnih monografija, kao i preko 200 objavljenih naučnih radova. Njegovi udžbenici su se upotrebljavali od 1970. godine na Kosovu i Metohiji i u Evropi za decu naših gastarbajtera.

Napisao je više priručnika, te monografija koje razmatraju odnos didaktike i metodike, kao i izvorne nauke i nastave jezika i književnosti, a one su same izvorni predlošci metodike kao teorije nastave kao i metoda u neposrednoj praksi.

⁵ Pisano za *Naučni skup o Grigoriju Božoviću* i objavljen je u *Tematskom zborniku*, vodećeg nacionalnog značaja, *Etika i estetika Grigoija Božović*, Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica, 2021.

Metodičke teme nisu instruktivna metodika, već lepo oblikovane teme iz prakse za praksu; karakteriše ih autorova obaveštenost o teorijskim tokovima evropske i naše metodike, kreativno-analitički pristup nastavi srpskog jezika i književnosti u drugoj polovini XX veka i u prvim decenijama XXI veka koji živimo; siguran su izvor budućim istraživačima i preporučljiva lektira studentima i nastavnicima srpskog jezika i književnosti. I kao što su Mamuzić, Pavlović i Dimitrijević bili lektira savremenim metodičarima, tako će profesor Došlić biti zanimljiva lektira današnjim nastavnicima – praktičarima i teoretičarima nastave našeg predmeta.

I to nije sve, rekli smo da je za tri uzastopne godine objavio na Sajmu knjiga u Beogradu tri knjige, još se nije umorio i danas radi na novoj knjizi iz Metodike nastave književnosti.

LITERATURA

1. Andrić, M. (2024) Savremena metodika i tumačenje romana, Zbornik radova sa seminara Ka savremenoj nastavi srpskog jezika i književnosti, Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.
2. Andrić, M. (2002) Metodički prilazi književnoumetničkom delu, knjiga druga. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
3. Došlić, M. (2023) Metodičke teme–srpski jezik i književnost. Beograd: Ars Libri, Zadužbina Vladete Jerotića.
4. Došlić, M. (2021) Etika i estetika Grigojja Božović, Tematski zbornik Naučni skup o Grigoriju Božoviću, Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet.
5. Došlić, M. (1988) Srpskohrvatski kao nematernji jezik. Priština: Jedinstvo.
6. Došlić, M. (1973) Problemi izučavanja književnosti naroda Jugoslavije u srednjim školama Kosova na jezicima narodnosti – magistarski rad. Beograd: Filološki fakultet.
7. Ivić, P. (1998) Srpski jezik i književnost u nastavnoj praksi, Metodika nastave, Drugo, prerađeno izdanje. Novi Sad: Zmaj.
8. Ivić, P. (1996) Komunikaciona vrednost jezika i naša škola. u: Problemi jedinstva maternjeg jezika i književnosti. Beograd: Prosveta.
9. Micić, S., Stanojčić Ž., Popović Lj. (1989) Savremeni srpskohrvatski jezik i Kultura izražavanja, udžbenik za I, II, III i IV razred srednjih škola. Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
10. Mihajlović, J. (2023) Nastava književnosti u gimnazijskim programima Republike Srbije (1990 do danas), Zbornik radova Filozofskog fakulteta, LII (1)/2023., str. 45-69.
11. Nikolić, Lj. (2008) Čitanje i proučavanje književnog dela u nastavi. Beograd: IP Vaša knjiga.
12. Nikolić, M. (1988) Metodika nastave srpskohrvatskog jezika i književnosti. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.